

**КОГНІТИВІСТИКА, ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

УДК 821.111.09

В.І. Дмитренко

**КОНЦЕПТ „МИСТЕЦТВО” В РОМАНІ О, ВАЙЛЬДА
„ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ”**

Підвищена увага до проблем мистецтва, розробка якої отримала нове наповнення в останній третині ХХ століття, стала результатом гіпертрофованої саморефлексії. Дослідження проблем мистецтва, художньої творчості, особистості художника не втрачає своєї актуальності незалежно від соціокультурної ситуації, державного ладу, ідейного стану епохи. Етап сучасного періоду розвитку культури не є винятком. Проте в умовах формування культури нового типу – візуального, екранного, масмедійного, у процесі необоротних змін у всіх її сферах названі проблеми викликають потребу в новому осмисленні. Дослідження на концептуальному рівні відкриває перед літературознавцями нові перспективи розуміння картини світу митця. Це визначає актуальність публікації.

Мета статті: дослідити особливості репрезентації в романі „Портрет Доріана Грея” О. Вайльда концепту „мистецтво”. У цьому зв’язку виокремити засоби об’єктивації концепту у творчості письменника й дослідити його вагу як засобу моделювання тексту твору.

Тема мистецтва, образ і доля митця завжди знаходились у центрі уваги митців. Більшою або меншою вона мірою привертала увагу мислителів, письменників, живописців і скульпторів різних історико-культурних епох. Ще з „Одіссеї” Гомера відомий вражаючий образ сліпого співака Демодока, що співає при дворі короля Алкіноя. З давньогрецьких міфів прийшов у літературу образ митця Орфея, а давньоримський поет Горацій уперше осмислив роль і місце поета зокрема й мистецтва взагалі в суспільстві. Продовжити цей ряд можуть Е. Гофман, О. де Бальзак, М. Гоголь, Е. По, Дж. Лондон, Т. Манн, М. Булгаков. І це тільки знакові постаті світової літератури. В українській літературі – Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, Ліна Костенко та ін.

Теорія й практика мистецтва як об’єкти художнього осмислення й зображення з’явилися в працях просвітителів. До появи творів представників цього періоду митець, як персонаж твору, зображувався письменником більшою мірою як людина, а не професіонал. Його творча свідомість, тобто саме те, що робить поета поетом, живописця живописцем, музиканта музикантом, залишалася, як правило, поза увагою автора. Важливу роль у становленні теми мистецтва й митця належить літературі Німеччини: на кінець просвітницької епохи Гете

публікує свій відомий роман „Роки навчання Вільгельма Мейстера” (1796) – по суті перший *Künstlerroman* в європейській літературі, тему підхоплюють і інтенсивно розвивають німецькі романтики Новалис і Гофман. Особливе значення у своїх творах вони надають ідеї свободи художньої творчості, а також ідеї абсолютного свавілля художника. Один з ідеологів романтизму, представник ідеалістичної діалектики Ф. Шеллінг наголошував на тому, що будь-яка художня творчість повинна бути абсолютно вільною.

В Англії своєрідний культ художника-творця припадає на епоху романтизму: поезія Байрона, філософсько-літературні концепції Колріджа; автобіографічні твори Лі Ханта і Де Квінсі поступово привчали пуританську публіку до думки про вибраність художника, тобто його неординарність, несхожість на інших, яка неминуче призводить до гострого конфлікту з натовпом і остракізму, хоча разом із цим робить його відповідальним перед людьми й за людей. Романтична епоха піднесла митця до недосяжних висот, побачила в ньому «володаря дум», пророка. *„Поети, – писав Шеллі в „Захисті поезії” (1821), – жерці незбагненого натхнення; дзеркала, що відображають велетенські міні, які прийдеши відкидає в сьогоднішній день, труби, які кличуть у бій і не чують свого поклику. Поети – це невизнані законодавці світу”* [Шеллі 1972: 434]. Такий „статус” художника пояснюється визнанням мистецтва у цей період найважливішою областю духовного життя людства, *„видом діяльності, здатним дати людині новий погляд на світ і на себе самого, долучити його до вищих істин буття, недоступним іншим способом пізнання, відкрити перед ним завісу ідеального існування і тим самим сприяти перетворенню людини і дійсності”* [Ковалёв 1985: 17].

Друга половина XIX століття змінює вектор рецепції. Письменницький інтерес зосереджується на практичній діяльності художника й на його місці в суспільстві. Образ митця втрачає ореол винятковості: *„Художник перестав бути тільки пророком, відкривачем істин, творцем ідеалу, жерцем мистецтва. Тепер його функція – не тільки в тому, щоб „створити”, а й у тому, щоб донести створене ним до публіки. Саме публіка виступає суддею й цінителем творчих зусиль художника”* [Ковалёв 1985: 22].

У міру свого розвитку, особливо в XIX і XX століттях, ця тема стає однією з пріоритетних. Художність у цілому розумілася як самостійна сфера духовного життя, в якій художник підвладний тільки Богу, а об’єкт та шляхи творчого освоєння обираються відповідно до внутрішніх потреб творця. У XX столітті і письменницький, і літературознавчий інтерес до теми ще більш зростає. Цим обумовлено та вельми значна кількість творів, в яких у якості головного героя й предмета зображення був обраний художник і його творча діяльність.

Питання теорії мистецтва уперше були зартикульовані англійським письменником О. Вайльдом у його лекціях, прочитаних під час турне до Америки. Ключовою з них була лекція „Ренесанс

англійського мистецтва” (The English Renaissance of Art, 1882). Саме вона дає уявлення про виток формування концепту „мистецтво” у творчості письменника. Тему його роману „Портрет Доріана Грея” можна сформулювати таким чином: спокуса можливістю ототожнювати мистецтво й життя. Тому концепт „мистецтво” стає знаковим і смислоутворюючим.

Творчість англійського письменника О. Вайльда відома кожному українському школяреві, адже його казки й „Портрет Доріана Грея” вивчають у шкільному курсі зарубіжної літератури. Проте амплітуда й частотність досліджень творчості письменника в українському літературознавстві незначні. М. Стріха, один із сучасних українських перекладачів і дослідників творчості англійського письменника, пояснює це тим, що *„Українські перекладачі-модерністи початку ХХ століття здебільшого не знали англійської (в центрі уваги через те були польська, російська, німецька та французька літератури)”* [Стріха 2007: 139]. Також на інертності рецепції українців творів О. Вайльда *„фатально позначилися обставини трагічного ХХ століття”* [Стріха 2007: 142]. Першим перекладачем роману „Портрет Доріана Грея” був В. Підмогильний, а „Баладу Редінзької в’язниці” переклав Т. Осьмачка (у його перекладі «Балада про Редінзьку тюрму» (1958), утім через відомі трагічні обставини їхні переклади так і не стали надбанням нашої перекладацької школи. Серед українських дослідників творчості О. Вайльда виділяють імена В. Братко, І. Малицька-Федорович, Є. Онацького.

Концепт „мистецтво” є ключовим у картині світу О. Вайльда. Тому в романі „Портрет Доріана Грея” роздумами про мистецтво сповнені діалоги головних героїв твору. Фінал твору доводить, що весь текст був підготовкою до основної думки твору про безсмертність мистецьких шедеврів, тобто й самого мистецтва. Пізніше М. Булгаков висловить це у відомій сентенції «рукописи не горять». Мистецький витвір – найдосконаліше зі створеного людиною. Він переживає свого творця, часто увічнюючи його ім’я, хоча крізь твір проходить і ідея „смерті автора”, що набагато пізніше була постульована Р. Бартом. Адже портрет у творі живе своїм життям, таке досконале полотно створив зовнішньо непоказний автор, який не може вплинути на те, що відбувається з його творінням. Однак у тексті присутня невидима влада картини, читаємо – мистецтва, яка визначає міру аморальності й всездозвелоності, що призвести читача для потрібних автору висновків. Крім портрету мистецька досконалість представлена грою Сибіли. Вона, граючи героїнь В. Шекспіра, сама ставала мистецьким витвором. Це приваблювало в ній Доріана, але як звичайна людина вона його зацікавити не змогла. Її смерть спричинила перші зміни в портреті. Це означає, що О. Вайльд знову створює парадокси, відірваність мистецтва від життя веде до його спотворення, а в кінцевому підсумку до аморальності.

Необхідно відзначити, що в розробці теми мистецтва й художника в письменників різних країн спостерігається національна специфіка, зумовлена особливостями історичного розвитку країни й своєрідністю її художніх традицій. Так, у німецькій літературі трактування цієї теми набуває філософсько-естетичного характеру, у французькій активна соціально-публіцистична тенденція, в англійській же на першому плані виявляється соціально-етичний аспект, зв'язок етики й естетики. У цілому в англійській літературі XIX століття тема мистецтва й художника не отримала такої значної розробки, як, наприклад, у французькій або німецькій літературах. Якщо англійські реалісти до неї і зверталися, то розробляли її в рамках роману виховання, переважно в соціально-побутовому та етичному плані („Девід Копперфілд” Діккенса, „Пенденніс” і „Ньюкомена” Теккерея). Специфіка англійського національного мислення в зверненні до образу художника й теми художньої творчості виявляється в тому, що якщо в німецькій літературі героєм стає найчастіше музикант, то в англійській це в більшості випадків – письменник, рідше – художник, живописець, тобто митці різних видів мистецтва виявляються ближче національному характеру в різних країнах.

Інтерес до проблеми творчості і способу життя художника в англійському суспільстві зростає після виходу в світ 5-томної праці Джона Раскіна «Сучасні художники» (1843–1860). Його вчення про красу вплинуло на представників різних художніх систем. Чарівність його ідей випробували на собі, зокрема, реаліст Джон Голсуорсі і естет Оскар Вайльд. Останній, утім, успадкувавши сповідуваний Раскіним культ краси, відкинув висунуту ним вимогу високоморального християнського мистецтва і, слідом за Уолтером Пейтером, проголосив ідею свободи мистецтва від яких би то не було громадських і моральних зобов'язань. Письменникам англійського естетизму зображення творчого середовища і його представників було необхідно в першу чергу для доказу їх головного положення про автономність мистецтва, про його перевагу над реальністю, сірістю, убогістю, безвихідною, про його вищу природу (найяскравіший приклад – „Портрет Доріана Грея” О. Вайльда).

Зустріч Безіла Голуорда з юним Доріаном Греєм вдихнула нове життя в його творчість. „Доріан Грей для мене просто мотив у мистецтві”, – говорить Безіл про вплив чарівності Доріана. Закоханість у досконалу красу дала дар бачити речі в іншому освітленні, що дозволило Голуорду отримати передчуття відкриття нового стилю, «нової манери письма», він відчуває в собі новий приплив сил: *„Зустріч з Доріаном неначе дала мені ключ до чогось нового у живописі, відкрила мені нову манеру письма. Тепер я бачу речі в іншому світлі і все сприймаю по-іншому. Я можу у своєму мистецтві відтворювати життя засобами, які раніше мені були невідомими”* [Уайльд 2006: 19].

Поняття „concept” від латинського „conceptum”, що означає „щось наперед задумане, представлене, уявне”. Сучасний словник англійської

мови так визначає це поняття „*an idea of how something is, or how something should be done*” (ідея про те, як щось існує, або має існувати) [Longman, 2009: 151]. Тобто суть терміну означена через ідею про те з чого або як щось має бути зроблено. У „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” (2003) концепт визначено як „*формулювання, загальне поняття, думка*” [Великий, 2003: 452].

Сьогодні визначення поняття різняться у деяких дослідників у залежності від того, яку галузь дослідження вони презентують.

В.І. Карасік вважає, що концепти – це „*ментальні утворення, які є фрагментами досвіду, значимі, усвідомлені й типізовані, що зберігаються в людській пам’яті*” [Карасик, 2004: 59]. Розглядає концепт як „*фрагмент життєвого досвіду людини*” [Карасик, 2004: 30], інформацію що нею була пережита. Нам імпонує окреслення поняття „концепт” В. Масловою, яка вважає, що центром концепту завжди є цінність, бо він слугує дослідженню культури в основі якої, як відомо, покладено саме ціннісний принцип. Дослідниця зазначає, що кожен концепт, як складний ментальний компонент, крім смислового наповнення також містить оцінку, ставлення людини до певного об’єкта, а також такі компоненти як:

- *загальнолюдський, або універсальний;*
- *національно-культурний, обумовлений життям людини в певному культурному середовищі;*
- *соціальний, що визначається приналежністю людини до певного соціального прошарку;*
- *груповий, обумовлений приналежністю особистості до певної вікової й статевої групи;*
- *індивідуально-особистісний, що формується під впливом особистісних особливостей та ін.* [Маслова 2004: 45].

Концепт мистецтво реалізується через портрет. Уважаємо використання автором саме портрета є не випадковим, адже на нашу думку, портрет є своєрідним порталом, що пов’язує художника і людину, що зображена на картині, а у випадку із романом – трьох: письменника, художника й того, хто зображений на ньому. Це підтверджує й ключова сентенція роману „*Мистецтво – це дзеркало, яке відбиває того, хто в нього дивиться, а не життя*” [Уайльд 2006: 30]. Безіл Голлуорд талановитий не стільки інтелектуально, скільки інтуїтивно. Властива митцям здатність провидіти та відбивати це у своїй творчості стала фатальним тягарем для митця. Він малює портрет красивого юнака Доріана Грея і з цього починається його шлях в нікуди. Він вкладає надто багато своєї душі, свого почуття в портрет, що йому починає здаватися, що це його кращий твір. Воно оголює частку його душі. Художник відчуває, що це полотно дуже відверте й незвичне, і він не хоче виставляти портрет на загальний огляд, щоб ніхто не побачив секрет його особистої душі, який приховано в портреті Доріана Грея: „*У це полотно я вклав занадто багато душі, занадто багато самого себе*” [Уайльд

2006: 20]. Він болісно відчував Красу, її неминучість, позачасовість. Прекрасне – вічне, тому полотна Голуорда безсмертні, як і зображені на них герої. А сам художник зовні негарний. Вайльд підкреслив різкий контраст між некрасивістю персонажа й красою його душі, інстинктивною відразою до аморальності та зла як найвищих форм потворності.

«Передмова» від імені Вайльда отримує розвиток у словах Безіла про сутність мистецтва: *„Художник повинен створювати прекрасні твори мистецтва, не вносячи в них нічого з свого особистого життя <..>. Ми втратили здатність абстрактно сприймати красу. Я сподіваюся коли-небудь показати світові, що таке абстрактне почуття прекрасного”* [Уайльд 2006: 34].

Отже, портрет, створений Безілом, не був відображенням особистості Доріана Грея, він був втіленням того ідеалу, який митець шукав усе своє життя. Портрет – суто естетичне явище, його творець – особистість, яка не втратила до кінця життя ані часточки своєї духовності.

Безіл Голлуорд репрезентує той тип митця для якого краса й мистецтво – неподільні. Мистецтво для нього і є краса, яку він намагається зробити безсмертною за допомогою пензля й свого виняткового таланта. Не поклоніння прекрасному згубило художника, його любов і відданість красі були понівечені аморальністю об'єкта зображення. Життя й мистецтво, яке відображає його, тісно пов'язані: порок, який перемагає в душі людини, здатний вбивати мистецтво. Одна з головних думок роману – думка про відповідальність творця, художника. Адже Безіл не розгледів у Доріані Греї те, що побачив, відчув сер Генрі: духовну слабкість, егоїстичність, схильність до самозамилування. Саме за це Безіл і покараний у кінці роману. Порок і мистецтво не поєднані. Не існує краси, досконалості, гармонії в мистецтві без моралі, душі.

Отже, у романі „Портрет Доріана Грея” О. Вайльд репрезентує свою версію інтерпретації концепту „мистецтво” подає концепцію розуміння мистецтва і, як істинний парадоксаліст, сам же й руйнує власні твердження й умовисновки. Дві основні сентенції визначають репрезентацію концепту у творі. 1) Мистецтво – це дзеркало, що відображає того, хто в нього дивиться, а митець, створивши справжній витвір, не може в ньому нічого змінити, шедевр живе своїм власним життям. 2) Моральність мистецтва (порок і мистецтво не поєднані, не існує краси, досконалості й гармонії в мистецтві без моралі, душі). Перспективним є дослідження всієї творчості англійського письменника з точки зору реалізації в ній концепту „мистецтво”.

Література

Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.;

- Карасик В.И.** Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. Волгоград: Перемена, 2004. – 477 с.;
- Ковалев Ю.** Искусство и художник в зарубежной новелле XIX века / Ю. Ковалев. – Л. : Издательство ЛГУ имени А.А. Жданова, 1985. – 493 с.;
- Маслова В.А.** Когнитивная лингвистика : учебн. пособ. / В.А. Маслова. – М. : Тетра Системс, 2004. – 256 с.;
- Руднев В.** Словарь культуры XX века / Вадим Руднев. – М. : Аграф, 1997. – 384 с. (218 - 220);
- Стріха М.** Оскар Вайлд на тлі українських сюжетів / Максим Стріха // Всесвіт. – 2007. – № 3–4. – С. 139–143.;
- Уайльд О.** Портрет Дориана Грея [Текст] : роман; Пьесы; Повести; Сказки; Афоризмы. – М. : ЭКСМО, 2006. – 672 с.;
- Шелли П. Б.** Защита поэзии // Шелли П. Б. Письма. Статьи. Фрагменты / Пер. З. Александровой. – М. : Наука, 1972. – 434 с.;
- Longman Dictionary of Contemporary English:** New edition for advanced learners. – Pearson Education Ltd, 2009. – 2081 p.

Дмитренко В. І. Концепт „мистецтво” в романі О. Вайльда „Портрет Доріана Грея”.

У статті репрезентовано ракурс гіпертрофованої саморефлексії митців, яка зреалізувалася у творчості представників різних культурних епох на основі специфіки представлення концепту „мистецтво”. Основна увага зацентрована на аналізі особливостей інтерпретації цього концепту у романі „Портрет Доріана Грея” англійського письменника Оскара Вайльда, що став ключовим для реалізації основного задуму автора. Моделювання тексту твору відбувається завдяки реалізації цього концепту, який є пріоритетним у творі. Це відбувається через портрет. У статті висловлена думка про те, що використання автором саме портрета є не випадковим, адже на нашу думку, портрет є своєрідним порталом, що пов’язує художника і людину, що зображена на полотні, а у випадку із романом – трьох: письменника, художника й того, хто зображений на ньому. Портрет є матеріалізацією концепту в ньому фокусуються усі варіанти специфіки його виявлення.

Інтерпретація й означення засобів об’єктивації концепту „мистецтво” у творчості О. Вайльда становлять основний зміст публікації. Дві основні сентенції визначають репрезентацію концепту у творі. 1) Мистецтво – це дзеркало, що відображає того, хто в нього дивиться, а митець, створивши справжній витвір, не може в ньому нічого змінити, шедевр живе своїм власним життям. 2) Моральність мистецтва (порок і мистецтво не поєднуються, не існує краси, досконалості й гармонії в мистецтві без моралі, душі).

Ключові слова: концепт, мистецтво, мораль.

Дмитренко В. И. Концепт „искусство” в романе О. Уайльда „Портрет Дориана Грея”.

В статье репрезентируется ракурс гипертрофированной саморефлексии художников, которая реализовалась в творчестве представителей разных культурных эпох на основе специфики презентации концепта „искусство”. Основное внимание акцентируется на анализе особенностей интерпретации этого концепта в романе „Портрет Дориана Грея” английского писателя Оскара Уайльда, который стал ключевым для реализации основного замысла автора. Моделирование текста произведения происходит благодаря реализации этого концепта, который является приоритетным в произведении. Это происходит посредством портрета. В статье педалируется мысль о том, что использование автором именно портрета, как произведения искусства, не является случайным, ведь, по нашему мнению, портрет – это своеобразный портал, который связывает художника и человека, который изображён на полотне, а в случае с романом – трёх: писателя, художника и того, кто на нём изображён. Портрет является материализацией концепта, в нём фокусируются все варианты специфики его проявления.

Интерпретация и определение средств объективизации концепта „искусство” в творчестве О. Уайльда составляют основное содержание публикации. Две основные сентенции определяют репрезентацию концепта в произведении. 1) Искусство – это зеркало, которое отображает того, кто в него смотрится, а художник, создав настоящий шедевр, не может в нём ничего изменить, шедевр живёт своей собственной жизнью. 2) Нравственность искусства (порок и искусство не соединимы, не существует красоты, совершенства и гармонии в искусстве без морали, души).

Ключевые слова: концепт, искусство, мораль.

Dmytrenko V. I. The Concept of “ART” in the novel “The Portrait of Dorian Gray” by O. Wilde.

The article under consideration represents the point of the artists' hypertrophied self-reflection, which is realized through the literary activity of the representatives of different cultural epochs on the basis of the specific concept of “ART”. The attention is accented on the analysis of the peculiar features of this concept in the novel “The Portrait of Dorian Gray” by O. Wilde. This concept plays the key role in the author's thought realization. So the text modeling of the novel is realized as a priority. This phenomenon carries out through the portrait. The article claims, that the author's usage of portrait is not by chance, cause it functions as a specific portal, which connects the artist and the man, who is on the painting. As for the novel this portal connects three men: the writer, the artist and the man. The portrait is the concept's materialization, which focuses on all specific variants detection.

The main idea of this publication is the interpretation and the definition of means of objectification of the concept “ART” in the work of O. Wilde.

The two main maxims define the representation of the concept in the work: 1) ART – it is a mirror, which reflects those ones, who look at it. The artist having created a masterpiece could change nothing, because it lives by its own life. 2) The art morality means that vice and art are not united, there is no beauty, perfection and harmony in art without morality, and soul).

Key words: concept, art, morality.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2018 р.

Стаття прийнята до друку 13.04.2018 р.

Рецензент – д.філол.н., доц. Ленська С.В.

УДК 81'373 : 316.77=111 "2015/2018"

Н. Г. Гуменюк, О. А. Шабас

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ „Україна” В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ ПЕРІОДУ 2015 - 2018 р. р.

Подана робота присвячена розгляду способів вербалізації концепту „Україна” в англomовних засобах масової комунікації за період 2015 - 2018 років.

Як відомо поняття "концепт" є базовим поняттям лінгвістики. Проте, в силу його багатогранності не існує одностайності думок щодо його визначення. В даній роботі ми спираємося на визначення концепту в термінах В. І. Карасика як "багатомірне змістове утворення, в якому виділяють ціннісну, образну та понятійну складову", "фрагмент життєвого досвіду людини" [Карасик, Слышкин 2001: 75; Карасик 2002 : 91] та Кубрякової, де концепт - це одиниця "ментальних або ж психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини; це оперативно змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозоку (lingua mentalis), всієї картини світу, яка відображена в людській психіці" [Кубрякова 1996 : 90].

Огляд наукової літератури показав, що теорія концепту набула розвитку як в загально теоретичних роботах [Карасик, Слышкин 2001; Карасик 2002; Кубрякова 1996; Літяга 2013; Лихачёв 1993; Маслова 2007; Попова, Стернин 1999; Приходько 2008; Степанов 1997; Юрченко 2008], так і в роботах з розгляду конкретних концептів [Соснин 2007; Точилина 2013; Фоміна 2014; Хоменська 2016].

Актуальність же цієї роботи полягає в тому, що до сьогоденного моменту часу в роботах сучасних лінгвістів відсутні спроби розглянути способи вербалізації концепту "Україна" в англomовному просторі, в цілому, так і в просторі англomовних засобів